

МОТИВАЦІЙНА ФУНКЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФІЛЬНІЙ СЕРЕДНІЙ ОСВІТІ

Шелестова Л. В.

доктор пед. наук, ст. наук. співробітник,
пров. наук. співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України

У сучасній профільній середній освіті мотиваційна функція педагогічних технологій набуває особливого значення, оскільки саме вона забезпечує глибоке особистісне залучення учнів до процесу навчання та сприяє усвідомленому професійному самовизначенню. Мотивація в цьому контексті постає не лише як компонент структури навчальної діяльності, а як інтегративна умова реалізації цілей профільного навчання.

Згідно з концепцією особистісно орієнтованого підходу, центром освітнього процесу стає сама особистість учня, його індивідуальний досвід, інтереси, цінності, внутрішні мотиви. Педагогічні технології, побудовані на гуманістичній парадигмі, орієнтуються на розвиток суб'єктності, самосвідомості, здатності до саморозвитку та самоосвіти, що є ключовими умовами внутрішньої мотивації. Особливо це актуально у профільному навчанні, де освітній процес має бути тісно пов'язаний із майбутньою професійною діяльністю старшокласників.

Психолого-педагогічні дослідження [2, 3, 8, 26] свідчать, що мотивація до самоосвітньої діяльності учнів формується під впливом поєднання пізнавальних, соціальних і особистісних мотивів, зокрема мотивів самовдосконалення, самоствердження і професійного самовизначення. У цьому контексті педагогічні технології мають не лише передавати знання, а й стимулювати розвиток рефлексивних, цілепокладаючих і комунікативних умінь, створювати умови для дослідницької активності учнів, залучення до реальних соціокультурних практик.

Мотиваційна функція реалізується через чітку побудову навчального процесу, що включає мотиваційний, операційно-пізнавальний та рефлексивно-оціночний етапи. На першому, мотиваційному, етапі педагогічні технології повинні створювати навчальні ситуації, що викликають пізнавальний інтерес і мають особистісний сенс для учнів. Важливим є врахування індивідуальних і вікових особливостей мотиваційної сфери: для молодших школярів ефективною є опора на зовнішнє підкріплення (оцінка, схвалення), тоді як для старшокласників переважають мотиви досягнення, самоствердження та професійного становлення [12].

Методологічною основою дослідження мотиваційної функції педагогічних технологій у профільній середній освіті є сукупність наукових підходів, що дають змогу розкрити глибинні механізми формування мотивації учнів у контексті особистісного розвитку та професійного самовизначення.

Передусім дослідження ґрунтується на особистісно орієнтованому підході, згідно з яким центральною фігурою освітнього процесу є учень як суб'єкт власної навчальної діяльності, носій унікального життєвого досвіду, цінностей, мотивів і потреб. У цьому контексті мотивація розглядається не як зовнішній стимул, а як внутрішня рушійна сила особистісного зростання, яка активізується в умовах емоційно насиченої, ціннісно значущої діяльності.

Також значущим є діяльнісний підхід, у межах якого навчальна діяльність розглядається як провідна у старшому шкільному віці, а отже, саме вона є базою для формування ключових компетентностей і внутрішньої навчальної мотивації. Цей підхід передбачає розгляд навчання як цілеспрямованого процесу, що реалізується через постановку мети, вибір дій і рефлексію власних досягнень. При цьому мотивація виступає не лише передумовою, а й результатом навчальної діяльності.

Важливими також є положення гуманістичної психології (К. Роджерс, А. Маслоу, Г. Олпорт), згідно з якими розвиток особистості можливий лише в умовах прийняття, поваги, довіри й створення ситуації успіху. Саме педагогічні технології, які враховують індивідуальність, потребу в самореалізації й самоактуалізації, здатні стимулювати стійкий інтерес до навчання, позитивне ставлення до школи та професійне зростання.

Застосування теоретико-методологічних засад у поєднанні з аналізом емпіричних даних дає змогу виявити ефективні шляхи реалізації мотиваційного потенціалу педагогічних технологій та їхню роль у підвищенні якості профільної середньої освіти.

Аналіз сучасних підходів до організації навчального процесу дає підстави виокремити низку педагогічних технологій, що мають потужний мотиваційний потенціал.

Як уже зазначалося, особистісно-орієнтований підхід передбачає врахування індивідуального суб'єктного досвіду учня, визнання його унікальності, потреб у самореалізації та самовизначенні. Такий підхід дає змогу учневі стати автором власної освітньої траєкторії, що значно посилює внутрішню мотивацію до навчання. У профільному навчанні це особливо важливо, оскільки сприяє формуванню відповідального ставлення до обраного напрямку та його змістовного наповнення.

Високий мотиваційний потенціал має технологія проблемного навчання, яка активізує пізнавальну діяльність учнів шляхом створення інтелектуальних труднощів і ситуацій вибору. Здатність учня самостійно знаходити шляхи розв'язання навчальної проблеми стимулює глибше розуміння матеріалу, підвищує самооцінку, зміцнює віру у власні сили. Така технологія сприяє розвитку критичного мислення, вміння аналізувати, аргументувати, приймати рішення — навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Не менш важливими є технології кооперативного навчання (робота в парах, ротаційні (змінні) трійки, два-чотири-всі разом, карусель, робота в малих групах, акваріум), що передбачають організацію спільної діяльності учнів у малих групах. Саме соціальні мотиви — потреба у взаємодії, визнанні, співпраці —

значно впливають на мотивацію старшокласників. За умов створення безпечного, партнерського середовища учні активізують не лише пізнавальну діяльність, а й розвивають навички міжособистісної комунікації, що є надзвичайно важливими у професійному та громадянському житті.

Окрему увагу заслуговує метод проєктів, який є інтегративною формою організації навчальної діяльності. Його мотиваційна функція полягає в тому, що учень самостійно обирає тему, планує свою діяльність, досліджує, аналізує, створює продукт — від ідеї до результату. Такий підхід поєднує когнітивний, соціальний, практичний і емоційний компоненти навчання, сприяючи формуванню внутрішніх мотивів — зацікавленості, відповідальності, самоповаги. Проєктна діяльність особливо ефективна в умовах профільного навчання, оскільки забезпечує практичну спрямованість навчального змісту, зв'язок із реальними життєвими й професійними ситуаціями.

Також у профільній школі доцільно застосовувати інформаційно-комунікаційні технології, які відкривають доступ до великого масиву ресурсів, дають змогу персоналізувати навчання, сприяють формуванню цифрової компетентності. Вони значною мірою відповідають інтересам сучасного учня, підвищують його активність і залученість у навчальний процес, а отже, і рівень мотивації.

Окрім того, особливе значення мають технології формування позитивної навчальної атмосфери — створення ситуації успіху, підтримка емоційного благополуччя, використання рефлексивних прийомів, розвиток навичок самоконтролю та самооцінювання. Позитивна емоційна тональність навчального процесу відіграє вирішальну роль у формуванні стійкої мотивації до навчання, особливо у старшокласників, які перебувають у періоді активного особистісного становлення.

Таким чином, педагогічні технології, що реалізуються у профільній середній освіті, мають бути спрямовані на інтеграцію змістового, діяльнісного та мотиваційного компонентів освітнього процесу. Їх ефективне застосування забезпечує розвиток не лише пізнавального інтересу, а й глибинних внутрішніх мотивів, зумовлених самореалізацією, соціальною значущістю, прагненням до особистісного і професійного зростання.

На основі аналізу теоретичних положень та емпіричних даних [19] можна запропонувати низку практичних рекомендацій щодо посилення мотиваційної функції педагогічних технологій у профільній середній освіті:

- Інтегрувати технології з вираженим мотиваційним потенціалом у профільне навчання. Доцільним є системне впровадження таких технологій, як проєктне навчання, кейс-метод, технологія навчання у співпраці, особистісно орієнтоване та розвивальне навчання, що сприяють розвитку пізнавального інтересу, самостійності й відповідальності учнів.
- Диференціювати підходи до учнів залежно від рівня їхньої навчальної мотивації. Зокрема, для учнів із високим рівнем внутрішньої мотивації — пропонувати творчі завдання з елементами дослідницької роботи; для учнів із

ситуативною мотивацією – створювати ситуації успіху, підкреслювати значущість знань для життєвих та професійних цілей.

- Здійснювати педагогічний моніторинг мотиваційного стану учнів. Регулярне спостереження, анкетування й рефлексія допоможуть вчасно виявляти зміни в мотиваційній сфері та адаптувати освітню стратегію відповідно до потреб учнів.

- Розвивати педагогічну компетентність учителів у сфері мотивації. Необхідно проводити курси підвищення кваліфікації з фокусом на формування мотиваційного середовища, психології мотивації підлітків, використання мотиваційних інструментів в умовах профільного навчання.

- Залучати учнів до прийняття рішень у навчальному процесі. Надання їм права вибору тем, форм роботи, партнерів по діяльності, способів представлення результатів підвищує відповідальність, ініціативність та внутрішню мотивацію.

- Створювати емоційно позитивне навчальне середовище. Атмосфера поваги, підтримки, відкритості до діалогу між учнем і вчителем є важливою умовою для розвитку пізнавального інтересу та позитивного ставлення до навчання.

- Активно використовувати інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), особливо у профілях, пов'язаних із наукою і технологіями. Візуалізація, симуляції, освітні платформи, онлайн-змагання сприяють підвищенню залученості учнів до навчального процесу.

- Розвивати в учнів навички рефлексії та самооцінювання. Вони не лише допомагають краще усвідомлювати власні навчальні досягнення, а й формують внутрішні механізми регуляції освітньої діяльності.

- Популяризувати успішні практики застосування мотиваційно ефективних педагогічних технологій. Це може бути реалізовано через міжшкільні майстер-класи, учнівські конференції, педагогічні воркшопи тощо.

Загалом, реалізація мотиваційної функції педагогічних технологій у профільній середній освіті потребує системного підходу, гнучкості та постійного удосконалення як змісту освіти, так і методик його викладання з урахуванням індивідуальних освітніх траєкторій учнів.

Отже, у статті обґрунтовано, що мотиваційна функція педагогічних технологій у профільній середній освіті є ключовою для формування внутрішньої освітньої мотивації учнів, розвитку їхньої пізнавальної активності та професійного самовизначення. Визначено, що впровадження сучасних технологій навчання, орієнтованих на особистість (проектне, кооперативне, кейс-метод, технології проблемного навчання тощо), сприяє формуванню стійкого інтересу до пізнавальної діяльності та розкриттю особистісного потенціалу учнів. Практичні рекомендації, запропоновані у статті, мають прикладне значення для підвищення мотивації до навчання в умовах профільного навчання, формування навчальної автономії учня та посилення його суб'єктної позиції.

Список літератури

1. Аксьонов М. Теоретичні напрацювання щодо мотивації та їх впровадження в освіту підлітків. Вчені записки Університету КРОК. 2024. № 3(75). С. 295-302.
2. Берг О. Теоретичні основи мотивації навчальної діяльності. Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції текстильних та фешн технологій KyivTex&Fashion, м. Київ, 21 жовтня 2021 року. Київ, 2021. С. 125–127.
3. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: навч. посіб. К., 1998. 204 с.
4. Ващенко Л. С. Старшокласники про мотиви навчання в профільному закладі загальної середньої освіти. International scientific innovations in human life. Proceedings of the 7th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Manchester, United Kingdom. 2022. Рр. 21-27. С. 376–380.
5. Демченко Я. М. Засоби формування мотивації навчання молодших школярів. Педагогіка та психологія. 2015. Вип. 47. С. 14–24. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphnpu_ped_2015_47_4
6. Дзюбко Л. В., Гриценюк Л. І. Мотивація навчальної діяльності як психолого-педагогічна проблема. Психолінгвістика. 2009. № 4. С. 33–43.
7. Дзюбко Л. В., Гриценюк Л. І. Діагностика навчальної мотивації: збірник методик. К., 2011. 128 с.
8. Добридень А. В. Мотиви самоосвітньої діяльності старшокласників. Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. 2008. № 129. с. 33-37.
9. Дуброва О. М. Навчальна мотивація як специфічний компонент навчальної діяльності. Вісник Черкаського університету: педагогічні науки. Черкаси, 2016. Випуск № 14. С. 30–37.
10. Залєсова В. Інструментарій формування навчальної мотивації старшокласників в реаліях сьогодення. Вісник студентського наукового товариства Горлівського інституту іноземних мов: зб. наук. праць: у 2 ч. Дніпро: Вид-во ГІМ ДВНЗ ДДПУ, 2023. Вип. 10. Ч. 2. 156 с. С. 44–45.
11. Калошин В. Ф., Гоменюк Д. В. Як створити ситуацію успіху в навчанні. Виховна робота в школі. 2012. № 3. С. 2–8.
12. Маляр Л. В., Ваколя З. М. Особливості мотивації учнів до навчальної діяльності. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Випуск 82'2021. С. 102–107.
13. Муранова Н. Науково-теоретичні основи особистісно орієнтованого навчання у допрофесійній освіті старшокласників. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2005. № 1. С. 79–89.
14. Нежданова Н. В. Емпіричний аналіз динаміки мотивації майбутніх фахівців як важливої складової структури їх професійних якостей. Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія. 2015. Т. 20. Вип. 3 (37). Ч. 1. С. 71–81.
15. Скулиш Н. Є. Мотивація та самореалізація старшокласників у навчально - виховному процесі загальноосвітньої школи. Synytsya scientific heritage in the context of current psychology of training and development. Abstracts of Scientific Seminar with International Participation in November 2016. Edited by Prof. Serhii Maksymenko, Dr. Vitalii Lunov. <https://fdotadotr.wordpress.com/wp-content/uploads/2016/11/7-d181d0bad183d0bbd0b8d188-d0bd-d18e.pdf>

16. Скуріхіна А. М., Петрунько О. В. Особливості мотивації і ставлення до навчання старшокласників та студентів. Наукові здобутки студентів Інституту людини. 2016. № 1(5). С. 69
17. Тарасова Т., Насінська Н. Мотивація досягнення успіху сучасних старшокласників. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том VIII: діалог у розвитку науки та освіти / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Київ – Херсон: Посвіт, 2020. 394 с. С. 305–306.
18. Подмазін С. І. Особистісно орієнтована освіта як особливий вид діяльності. Сучасні шкільні технології. Ч. I / Упоряд. І. Рожнятовська, В. Зоц. К., 2004. 112 с. С. 43–50.
19. Психологічна діагностика мотивації особистості до навчання в умовах інформаційного суспільства: монографія / Н. В. Пророк, Л. О. Кондратенко, Л. М. Манилова та ін. ; за ред. Н. В. Пророк. Київ, 2020. 131 с.
20. Чубар В. В. Формування пізнавальної активності старшокласників у процесі профільного навчання технологій. Collection of scientific papers «SCIENTIA», 2023. С. 203–208.
21. Шелестова Л. В. Диференціаційна функція педагогічних технологій у профільній середній освіті. Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference «Present and future: priority areas of research in scientific and educational activities», February 17–19, 2025. Prague, Czech Republic. 225 p. С. 147–150.
22. Шелестова Л.В. Педагогічні технології як інструмент самореалізації учнів у профільній середній освіті. Abstracts of VIII International Scientific and Practical Conference «Modern trends of social transformations of society in conditions of sustainable development», February 24–26, 2025, Stockholm, Sweden. 239 p. Pp. 162–168.
23. Шелестова Л.В. Функції педагогічних технологій у сучасній профільній школі. Abstracts of III International Scientific and Practical Conference «The most difficult problems of youth and ways to solve them», January 20–22, 2025, Krakow, Poland. 289 p. Pp. 170–173.
24. Шелестова Л. В., Барановська О. В. Індивідуалізація навчання в умовах змішаної форми організації освітнього процесу у початковій школі: методичний посібник / наук. ред. д. пед. наук, проф. О. В. Малихін. [Електронне видання]. Київ, 2024. 225 с.
25. Шелестова Л. В. Кизенко В. І. Підходи до оцінювання результатів навчання у профільній середній освіті за умов змішаного навчання. Світ дидактики: дидактика в сучасному світі: зб. матеріалів IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 29–30 жовтня 2024 р. / за наук. ред. доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена (академіка) НАПН України О. Топузова; доктора педагогічних наук, професора О. Малихіна. Київ, 2025. 480 с. С. 196–198.
26. Шкуропат А. В., Головченко І. В., Рудишин С. Д. Структура навчальної мотивації учнів старших класів. Pedagogical Sciences: Theory and Practice. № 3 (39), 2021. С.19–26.